

Litteratur — IRODALOM — Litterature.

Hubert Schmidt: *Vorgeschichte Europas*. Band I. *Stein- und Bronzezeit*. B. G. Teubner kiadása, mint az *Aus Natur- und Geisteswelt* 571. száma.

Szerzőt nem kell bemutatni: a legjobb egyetemes ősrégészünk ma, mikor ez a tudomány szak is egyre hangosabban kéri, hogy külön speciálisták foglalkozzanak az egyes alkorszakokkal, mint azt pl. a régibb kőkorról teszi *H. Breuil* és *Obermeier*.

H. Schmidt egyike azoknak, kik az utolsó negyedszázad alatt fejlődtek. Ezt az időt pedig a szakszerű, szigorúan stratigrafikus kutatások és az addigi leletek hitelesítése jellemzik. Ennek a negyedszázadnak elhívottjai bezárják azt a mindenestre lelkes korszakot, mely gazdag régészeti leletekkel töltötte meg az egyes múzeumokat, s egyfelől megfeszített munkával fognak hozzá a hiteles keresztlevéllel bíró tudományos anyagnak feltárásához, másfelől ott, ahol ez lehetséges, a régi leleteknek utólagos hitelesítéséhez.

A munka eredményeként veszített értékéből az *Ex Oriente lux* hangzatos jelszava, de ugyanakkor Európa kulturfejlesztő, terjesztő, közvetítő szerepéről nyertünk annyi adatot, s ezek nyomán olyan tiszta képeket, amilyenekről pl. a kilencvenes évek munkásai álmodni sem mertek.

Rövid ismertetésemnek nem az a célja, hogy kivonatossan bemutassam *H. Schmidt* 105 oldalas könyvét. Mert sajnos, ez a munka a mai nyomdai viszonyok miatt csak ennyire terjed, s így nem is tekinthető egyébnek, mint egy nagyobb munkának dióhéjba szorított kivonata, amit még 8 tábla kép s egy pár chronológiai tábla tarkít. De minden megvan benne, amivel egy jó vade mecumnak rendelkeznie kell.

Három célja van e sorok megírásának: rá kell mutatnom a legújabb eredményekből levezetett törvényekre, hogy ezek fokozottabb rendszeres munkára serkentsenek, — a magam eredményei alapján helyenként ki kell egészítenem *H. Schmidt*et és végül propagandát akarok csinálni berlini munkatársam könyvének, hogy ezzel is szaporítsam amaz érdeklődők számát, kik a történelem előtti kor emberének kérdésével foglalkoznak.

A régibb kőkorról egészen általános képet ad, anélkül, hogy az egyes alperiodusok fejlődési fázisokra való elaprózásával törődnék, ami ilyen kis térre szorított munkának nem is lehetett célja. Ha azonban eddig az volt a hit, hogy e kor leletei szórva nyosak Középeurópában, ma elég tekintélyes számú lelőhelyünk van, mely hangosan szól a mellett, hogy pl. Erdély a diluvium elejétől végig sok szállal kapcsolódott bele a délnyugati klasszikus lelőhelyeivel képviselt kulturákba. Szép számmal vannak moustéri és aurignaci telepeink, van már acheuli és solutréi leletünk s az aradmegyei Jószáshely-határában, a *Cremeneasa*-völgyben, boldog emlékü professzorom, *Márki Sándor*

dor nyomán indulva, az idén egy roppant gazdag chellesi telepet fedeztem s részben tártam fel.

A rendszeres ásások még egy igen fontos eredménnyel jártak: az Igric-barlangban, Csoklovinán, az ohábonori barlangban szép számmal kerültek ki moustiéri rétegből hasított állati csontok, melyek olyan formán retusáltak, mint a kova. Ennek alapján kétségtelen, hogy a *csontmegmunkálás*, ha mindjárt alárendeltebb szerepet is játszott, *megindult már a moustiéri periodusban*.

Emberi csontvázmaradványaink még nincsenek. Az állati csontok azonban olyan jó fenntartásúak, hogy ez a körülmény is remélnünk engedi, hogy egy szép napon majd ezekre is ráakadunk.

Az azili periodusnak az ifj. palaeolithikumhoz való sorolását elhibázott dolognak tartom, mert ez a réteg a holocénba tartozik. Az ifj. magdalénitől egy 1-24 m. vastag, sterilis, leveles, iszapolt agyagréteg választotta el Mas-d' Azilon. Igaz, hogy kovaipara a magdaléni periodusból ismert termékek degenerált példáit képviseli, s talán ez vezette *H. Schmid*t, de ha már szerencsés gondolattal *három részre osztja az egész kőkort*, melynek első nagy periodusába az eddig is régebbi kőköröknek ismert emlékek tartoznak, középső szakaszát az eddig óneolithikum, vagy mesolithikum néven tárgyalt maglemosei, kundai, erdeböllei, arizi, campignyi, illetőleg kjökkenmööding-rétegek adják, utolsó nagy fázisába pedig a fejlett neolithikumot és az átmeneti kő-rézkorszakot osztja, — a maglemosei réteg elé, a mesolithikumba sorolhatta volna az azili réteget is, mint a hova valóban tartozik.

Nem ártott volna kissé részletesebben foglalkoznia a *hiatus* kérdésével sem, melyről ma határozottan tudjuk, hogy nem volt általános, mint a hogy Európa eljegesedése sem volt az Délfranciaország, az Ibériai félsziget déli része mentes volt a jégtől s így a diluvium végén felszálló hőmérséklet nyomán fellépő valóságos vízőzöntől. Észak-afrikában sem voltak jégkorok, itt a palaeolithikus kultúra megszakítások nélkül élt, fejlett s csakugyan, Európa benépesedése az óneolithikumba, vagy középső kőkor elején innét indul meg. Innét van az, hogy a legrégebbi mesolithikus telepeket Európa nyugatán találjuk meg, fel egész Skandináviáig.

De mentes volt a jégkortól s annak következményeitől Déloroszország is s azt hiszem, hogy nincs messze az az idő sem, mikor a fokozottabb mérvű kutatások nyomán rájövünk arra, hogy kontinensünk benépesedése a mesolithikum rendjén ebből az irányból is történhetett. Biztató jelenség, hogy *Bayer József* Palesztinában olyan telepekre bukkant, ahol az ó-palaeolithikus szakócák campignyi kézművesség társaságában fordultak elő.

Erdélynek, mint közvetítő területnek, fontos szerepe lesz ebben a kérdésben.

A szorosabban vett újabb kőkor vázolását kulturaközpontonként adja *H. Schmidt*. Ezek:

Nyugateurópa, a hova tartozik az Ibériai félsziget, Franciaország, Anglia, részben Belgium, míg Hollandia az északi központhoz tartozik. Nem egységes, mert hiszen az egyes területek a maguk különleges földrajzi elhelyezkedése és természeti viszonyai révén helyi színeződést kapnak, egyúttal sok szállal kapcsolódnak a szomszédos és távolabbi területekkel. Ilyen a sok kulturális jelenség közül a megalithikus emlékek csoportja, az idegenből jött edényfestés, a keleti területekkel folytatott cserekereskedés

eredményképpen importált sokféle nemes kő, az ibériai belföldi talajból sarjadt harang alakú edény, mely fontos chronológiai megállapításokhoz vezet más területeken is.

A cölöpépítményekkel jellemzett alpesi területek, mely építési módot a tűzfuróval egyetemben a hosszúfejű Homo Europaeus és Homo Mediterraneus közé Kelet felől ék alakban benyomuló, kerekfejű Homo Alpinus hozza magával. Ez hozza az első használati fémnek, a vörös réznek ismeretét is. Ennek eredetét, mint *Schrader* a nevéből (urud) következteti, Mezopotamiában kell keresnünk, akárcsak a bronzét (zabar).

Az északi központ az Északi és Keleti tenger melléki neolithikus kulturákat foglalja magában s két részre oszlik: egy nyugati és egy keleti csoportra. A megalithikus sírkultura fokozatos fejlődését itt figyelhetjük meg legjobban. Földrajzilag határos vele az *arkto-baltikus kultura*, melynek hordozói halászok, vadászok s amely kiterjed Dél- és Középsvédországra, Norvégia nyugati felére, a Bottni-öböl északi partjaira, Kelet felé pedig az Aland szigeteken át Finnországra, a keleti balti területekre, Északoroszországra az Uralig és Szibériáig.

A Duna-Dnieszter-Dnieper-Balkán, vagy *szalagdiszes kerámia kulturaköre* a kaptafa alakú baltával, melyet hol kapának, hol szántó készségnek tartanak. Ez utóbbi szerepe nem vonható kétségbe. Kapa voltahoz azonban kétség fér. Ismerünk u. i. olyan példányokat, melyek a szerszám élével párhuzamosan haladó nyéllyukkal vannak ellátva. Fokuk sokszor erős ütési nyomokat mutat, ami szintén ellene mond annak, hogy kapák lehettek volna. A *Torma Zsófia*-féle tordosi gyűjteményben a főtypus két változatban jelenik meg: egyiknek foka hegyes, a másiké vastag. A további fejlődés rendjén azt látjuk, hogy a hát egyre alacsonyabb lesz, míg az egyik változathoz a trápéz-, a másiktól pedig a négyzetes hosszanti átmetszetű balta és véső keletkezik. A kerámia alapján három főcsoportot lehet megkülönböztetni. És pedig: a vonalas és tüzdelt szalagkerámikáét, melyek eredetét a Középduna vidékén és végül a festett kerámikáét, melynek eredetét Erdélyben találjuk meg. Ez utóbbi kerámia társaságában jelennek meg az első rézholmik Erdélyben. Ebben az időben kelnek életre az árokkal és földhányással erősített telepek s miképpen az edényfestés széles körben érezteti a maga hatását, Délkelet innét veszi a gondolatot, hogy telepeit hasonló módon megerősítse. E telepek felső rétegét színezi a zsinagdiszes kerámia, melyet egyes helyeken a harang alakú edény követ.

A Földközi tengeri csoportban külön színezete van a nyugati résznek, melyet az ibériai félsziget befolyásol a maga dolmen- és harangalakú edénykulturájával, de kap bizonyos hatásokat Középeurópából is, a honnét pl. népfölösleg viszi az edényfestést és adja a cölöpépítőket az alpesi vidékeknek. A Földközi tenger keleti felén levő csoport már inkább a Duna-Balkánkulturakör hatása alatt áll. Ezt bizonyítja az edényfestés, a telepek erősítése, az előteres ház stb. Tiszta neolitikus telep alig van. Lettek Krétán, a knossosi legalsó rétegekben, melyek hagyatéka különbözik úgy az egyiptomi, mint a trójai hasonló korú kulturáktól. Annál inkább egyeznek pl. a festett kerámia azzal a kerámikával, melyet Közép- és Északgörögország kő-réz-kori telepei szolgáltattak.

Németország földrajzi helyzeténél fogva is külön kulturacsoportot képvisel úgy is, mint egyes kulturális jelenségek megteremtője, úgy is, mint a vele szomszédos kultúracsoporthoz hagyatéka közvetítője.

Keleteurópa külön csoportot képvisel kb. Archangelszktól a Fekete tengerig és a Kaukázusig, mely idővel több csoportra fog tagolódni. Ma is jól elhatárolható benne a Kiev és Charkov vidékéig terjedő festett kerámikás Tripoljekultura, a középoroszországi (Vladimir, Jaroslav, Kostroma kerületek) kő-réz-kori Fatjanovakultura és a Déloroszországban kifejlődött ugyancsak kő-réz-kori vegyes kultura, melyet a zsugorított fekvő csontvázak pirosra festése jellemez.

H. Schmidt is, mások is, ma még kő-rézkorról beszélnek, értvén ezen azt az átmeneti időt, mely a tiszta neolithikus periodust a bronzkorról összeköti. Az olaszok után aeneolithikus periodusnak is szoktuk nevezni. A vörösréz polgárjogot nyer és új fejlődések perspektíváit nyitja meg. Nálunk Erdélyben a festett kerámika társaságában tűnik fel Szerepe egyelőre alárendelt, de hovatovább gyakoribb lesz. Ez utóbbi időbe esnek a vízparti telepek, mint a perjámosi és a pécska-szemlaki határban levő Nagy Sándor, melyek fokozatosan mennek át a bronzkorba s amelyek szoros kapcsolatban vannak az olasz terramarékkal. Egyelőre bajos *Pulszky*, *Much* stb. után rézkorról beszélni, mert ez az átmeneti periodus első felében a neolithikummal kapcsolódik szervesen, míg második fele fokozatosan vezet bele a bronzkorszakba. Legokosabb, ha az olasz elnevezés mellett maradunk, mely egyenértékű a kő-réz-kor elnevezéssel. Temetőink is vannak ebből a periodusból, mint amilyen Erdélyben a marosdécseai.

Vannak biztos adataink, melyekre támaszkodva a Kelet és Európa között hidat verhetünk a chronológia szempontjából. Egyiptomban leltek Krétából és Görögországból importált fekete festésű neolithikus edénymaradványokat, melyek inkrusztálva voltak, koradynasztiikus emlékek társaságában, továbbá fehér alapon vörös festésű edény-töredékeket olyan sírokban, melyek kora az első dynasztia idejébe esik. Mindezek Közép- és Görögországban a kő-réz-kor hagyatékát képviselik. Ha már most az első dynasztia korát kerekén 3300-ra tesszük (NB. az első és második dyn. kora 18 királylyal 3400—2980 közé esik), akkor megközelítő pontossággal tehetjük a Duna-Balkán újabb kőkorának szalagkerámikáját a negyedik évezredbe, a többszínű festésű szalagkerámikának Görögországba való vándorlása idejét a negyedik évezred végére, a kő-rézkorszakot Középeurópában a harmadik évezred első felére s ugyanennek az évezrednek a második felében jön be az Ibériai félszigetről a harangalakú edény. Hogy mennyire nyúlhat fel a neolithikum visszafelé, ma alig tudjuk megmondani.

Egyik legnehezebb kérdése az ősrégészetnek, hogy vajon miféle népek képviselték a neolithikum kulturáját? *K. Classen* pl. (*Die Völker Europas zur jüngeren Steinzeit*, Stuttgart, 1912.) nyelvészeti, régészeti és embertani alapon gondolja megoldhatónak a kérdést s népekhez fűzi az egyes területek kulturáját. *H. Schmidt* megoldatlan kérdésnek mondja.

A tűz, a technika és a fémek ismerete volt az a három főtenyező, mely az ősember fokozatos fejlődését biztosította. A réz ismerete hatalmas tényező volt, de még inkább azzá vált az arzén, antimon, ón és cinn ismerete s az ezekkel az anyagokkal való ötvözte: a bronz révén. Ebből pusztán öntés útján készültek az őskor utolsó fejlődési fázisának erősebb, használhatóbb, ízlésesebb bronzholmijai, melyek a fokozatos fejlődés legszebb bizonyítékai. Ennek a fejlődésnek volt két mozgató rugója: az egyes eszközök, fegyverek használhatósága és az ízlés finomodása.

Ez a korszak sem mutat egységes képet, mert bár vannak azonos kapcsolatok az egyes területek között, de az egyes bronzvidékek mégis területenként más és más színvonalat, más és más külső képet, belső tartalmat mutatnak. Az egyetemes emberi művelődés szempontjából sem esnek egyforma súllyal a mérlegbe. Az invenció ereje, az egyetemes haladásért hozott áldozatok mérve sem volt egyforma az egyes területeken. Ma az *aegai kultúrkör* területe az a pont, a hommát legjobban tudjuk áttekinteni a fejlődés és hatások menetét, mit részben a *Schliemann*-féle kutatásoknak, részben pedig későbbi rendszeres ásatásoknak köszönhetünk. Két külön körre tagolódik: az északra és délre. Az északi a kisázsiai partoktól a szigeteken át a görög szárazföldre terjed és három fókuszpontot foglal magában: Tróját, a *Kykládokat* és a görög szárazföldet. A délnek Kréta a központja. Ez a két központ nemcsak egymással, de Egyiptommal is szoros érintkezést tartott fenn.

Az *Appenini félszigetnek* már földrajzi helyzete hozta magával, hogy az idegen kultúrák szerencsés találkozó helye lett. Kréta, az Ibériai félsziget, a Középduna vidéke, az alpesi cölöppépterményes területek egyformán táplálják és szerencsés belső viszonyánál fogva csakhamar visszafizeti a Középeurópától kapott kölcsönt s bronztermékei útját találják Északkelet-Európa felé is.

Sicília sokkal több szállal kapcsolódott a Kelethez, mint a Nyugathoz, ahol az *Ibériai félsziget* a maga bronzkorának első felében önállónak mutatkozik, míg második felében Középeurópával is tart fenn kulturális összeköttetéseket.

Középeurópának sok tekintetben azonos volt a szerepe Itáliáéval. A fő közvetítő szerepet játsza. Sokat kap kívülről, de maga is termel önállóan. Míg a *svájci cölöppéptermények* lakói, központi voltak dacára csak lassan lépegetnek előre, a *Középső Duna vidéke* már a bronzkor elején különös fontosságra tesz szert. Központi fekvésénél fogva természetesen ki volt téve minden irányból jövő hatásoknak és éppen ezek találkozására, szerencsés kiegyenlítődésére adja meg e terület kulturális képét, melyet a magából kitermelt értékek még jobban színeznék. *Magyarország* különös fontosságra emelkedik a maga rendkívül fejlett bronziparával, melyet sok tekintetben Erdély táplált: dudurós és u. n. pannoniai keramikájával és gazdag díszítő motívumaival, melyeket tévesen magyaráznak az aegai-mykenai kultúrkörből származónak, mert ezek ott gyökereznek az újabb kör spirális meánderdíszítésében. A pannoniai edényekkel jellemzett telepeket s azok hagyatékát, valamint a velük egykori temetők maradványait *vattinai kultúrának* nevezhetnők, mellyel rokon a *monteorukultura* a Buzeu-kerületben, a régi román királyságban, mely arra a kérdésre is megadja a feleletet, hogy milyen viszonyban is van a festett kerámika a dudorossal? Az ifjabb Cucuteni-kerámika (színes, vagy fehér alapon fekete festésű) itt egykorúnak mutatkozik a dudorós keramikával, amiből megint az következik, hogy a polychromos-kerámika tovább fejlődött s benyúlt jól a fejlett bronzkorszakba.

A *Felsőduna* vidékén és a *Rajna közepe* táján új kultúrközpont jelentkezik, melynek fő jellemzőjét keramikája adja, melynek díszítése élesen van kivágva az edény testéből (Kerbschnittverzierung).

A *nyugateurópai kultúrkörben* Franciaország érzi úgy Spanyolország, mint a svájci cölöppépterményesek, valamint Anglia hatását. Magában Angliában már az újabb korszak végén benyomul az őslakó hosszúfejű nép közé egy kerekfejű faj, mely magával

hozza a round barrows-nak nevezett halomsírok szokását, a zónás díszítésű és harangalakú edénnyel képviselt kulturát. Bronzipara általában helyi színezetű, de nincs híjjával az importált holminknak sem (Schwertstab), a cinnkereskedelem révén pedig élénk összeköttetést tartott fenn főnikéi területekkel is.

Az *északi kulturkör* importált nyersanyagból s kész árukából táplálkozott egy ideig, de csakhamar akkora készséget árul el a helyi gyártásban, hogy termékei, melyek sok tekintetben erősen helyi színezetűek, nemcsak kiállják a versenyt a közép-európai készítményekkel, de egyes gyártmányokkal, mint pl. a kürtökkel, túl is szárnyalják. Mivel itt a bronzkor a földrajzi körülményeknél fogva tovább tartott, mint a délibb vidékeken, természetes, hogy a periodus végét a hallstatti ízlés is befolyásolja és a tisztán bronzkori holmik társaságában megjelennek a vasból készült, importált, eszközök és fegyverek is. Egyszerű kerámiai produktumaival éles ellentétben állanak a lausitzi típusú edények, melyek a dudoros kerámika csoportjába tartoznak.

A *keleteurópai kulturkör* földrajzilag a legnagyobb kiterjedésű s így ez alapon is érthető, hogy több kisebb csoportra tagolódik. Ilyen a Volga-Káma vidékének önálló bronzkulturája, melyet permi, vagy uráli néven ismerünk. Különbözik tőle a nyugat- és középsibériai u. n. általi bronzkultura, továbbá Déloroszország, a Kubán vidéke a maga roppant gazdagságával s a Kaukázus.

Miféle népek képviselték a különböző területek bronzkulturáját? Kisázsia és Egyptom kivételével teljes bizonytalanságban vagyunk, eltekintve azoktól az adatokból, melyek a homerosi költemények révén maradtak ránk.

(Kolozsvár).

Dr. Roska Márton.

Művészeti Lexikon. Építészet, szobrászat, festészet, iparművészet. Harmincegy munkatárs közreműködésével szerkesztette *Éber László*. — Győző Andor kiadása. Budapest, 1926. — 8°. 844 lap.

Semmi kétség, hogy erre a munkára nagy szükség volt. Mondhatnók, hogy tudományos reputációnk is megkívánta, hogy magyar nyelvű művészeti lexikonunk legyen. De e mellett kétségtelen az is, hogy a művészeti alkotások iránt olyan széleskörű érdeklődés nyilvánul meg nálunk, hogy egy ilyen vállalkozás üzleti szempontból is eredménnyel kecsegtet. Nem felejtendő, hogy nálunk is, mint mindenütt, sokkal többen vannak, akik a művészetet élvezik, mint azok, akik műalkotásokat vásárolhatnak, gyűjthetnek. Az utóbbi elsősorban gazdasági, míg az előbbi csak a korral való haladás kérdése. Már pedig öröktől fogva tény, hogy szellemi javakban gazdagabbak vagyunk, mint anyagiakban. Még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy bizonyos, anyagilag jobban álló rétegeink látszólag nem nagy érzéket mutatnak a művészet iránt. Sok tekintetben u. i. ez is csak látszat, mert hiszen azt, hogy magyar népünknek igen fejlett ízlése és szépérzéke van, mégis csak merészség volna tagadni. Csakhogy éppen némileg mást tart szépnek, mint mi, akik mindig Nyugathoz igazodunk; amiben nyilvánvalóan sok igaza is van. — De hiszen nem erről van szó, hanem arról, hogy középosztályunkban terjed nagy mértékben a művészetek iránt való érdeklődés, amelynek helyes irányban való fejlesztése szép feladat. Ezt a célt hivatott szolgálni a szóban forgó lexikon is.

Megjelenése két szempontból öröndetes: Először magában véve azért a tényért, hogy van. Gyarapodást jelent. Másodszor azért, mert tanúság a mellett, hogy ezen a